

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)

دانشکده ی علوم انسانی - گروه تاریخ

گرایش تاریخ انقلاب اسلامی

پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد

عنوان:

ایران از نگاه غربیان در دوره ی محمد شاه

و عصر ناصری (۱۳۱۳-۱۲۵۰ق)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حسین آبادیان

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر ذکرا له محمدی

نگارش: سمیه صحرایی

شهریور سال ۱۳۹۱

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم

و همسر بزرگوارم

و فرزند دل‌بندم محمدصادق

چکیده

روابط ایران و غرب در دوره های محمدشاه و به ویژه دوره سلطنت ناصرالدینشاه گسترش یافت و این امر منجر به رفت و آمد فراوان غربیان به ایران شد. کسانی که از ایران بازدید میکردند شرح مشاهدات خود را در قالب سفرنامه ها و خاطرات به رشته تحریر در میآوردند، در بخشی از این سفرنامه ها نگاه غربی نسبت به سنتهای رایج در جامعه ایرانی دوره یادشده به وضوح قابل مشاهده است. رساله حاضر قصد دارد این نگاه را مورد بررسی کند و نشان دهد غربیان به کدام وجه از وجوه جامعه ایرانی توجه داشتند و علت این توجه چه بود؟ فرضیه رساله حاضر این است که اروپائیان تحت تأثیر اندیشه های استعماری قرن نوزدهم به فرهنگ و جامعه ایران نظر می افکندند و البته این اندیشه ریشه در عصر روشنگری داشت. نتیجه رساله این است که غربیان با همین سفرنامه نویسی توانستند نسبت به مسائل فرهنگی و اجتماعی ایران آگاهی پیدا کنند و برنامه های بعدی خود را در این راستا تدوین کردند.

واژه های کلیدی: دوره قاجار، محمدشاه و ناصرالدینشاه، اروپائیان، سفرنامه نویسی

سپاسگزاری

گر شکر شوم شکر تو نتوانم کرد

وگر مدح شوم مدح تو نتوانم کرد

آنچه در این پایان نامه گرد آمده حاصل زحمات چندساله ی استادان بزرگواری است که به رسم شایسته حق شناسی سپاسگزارشان هستم؛ استاد بزرگوار جناب آقای دکتر حسین آبادیان که در هر فرصتی که توفیق همراهم بود پاسخگوی سوالات پراکنده ام بودند تا اساس نظری این پژوهش شکل گیرد و با راهنمایی های دقیق امکان انجام این پژوهش را فراهم آوردند، استاد مشاور گرانقدرم جناب آقای دکتر محمدی که در این امر قبول زحمت فرمودند و یاریگر بنده بودند. جناب آقای دکتر رحیمی مدیر محترم گروه تاریخ و همچنین اعضای هیات علمی گروه تاریخ که چند سالی از محضرشان فیض بردم. کارکنان محترم کتابخانه ی مرکزی دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) و همچنین دوست عزیزم خانم طهماسبخانی که یاریگر من در این راه بود.

در پایان لازم می دانم از زحمات فراوان همسر بزرگوارم که پیوسته همراهم بود و با وجود مشغله ی فراوان ، پژوهش بنده را بر هر چیزی مقدم می داشت، تقدیر و تشکر نمایم.

فهرست مطالب :

صفحه	عنوان
۵.....	کلیات تحقیق
	فصل اول : شرق شناسی در ایران
۱۵.....	تعریف شرق شناسی.....
۱۷.....	انواع شرق شناسی
۱۹.....	تاریخچه ی شرق شناسی.....
۲۱.....	ساختار شرق شناسی
۲۳.....	استراتژی شرق شناسی.....
۲۸.....	شرق شناسان در ایران.....
۲۹.....	۱. ایران شناسان انگلیسی.....
۳۱.....	۲. ایران شناسان فرانسوی.....
۳۲.....	۳. ایران شناسان روسی.....
۳۳.....	۴. ایران شناسان آلمانی.....
۳۴.....	۵. ایران شناسان آمریکایی.....
۳۵.....	سکونت غربیان در ایران.....
۳۹.....	فعالیت میسیونرها در ایران.....
	فصل دوم : خصوصیات اجتماعی
۴۵.....	جمعیت ایران.....
۴۶.....	۱. شهر و شهرنشینی.....
۵۳.....	۲. روستا و روستانشینی.....
۵۶.....	۳. عشایر
۶۳.....	۳,۱. بختیاری ها.....
۶۸.....	۳,۲. ترکمن ها.....
۶۹.....	۳,۳. قشقایی ها.....
۶۹.....	۳,۴. لرها.....
۷۱.....	۳,۵. کردها.....
۷۳.....	خانه های ایرانی.....
۷۷.....	قوانین
۷۸.....	۱. قوانین عرف
۸۰.....	۲. قوانین شرع

۸۲	۳. مجازات مجرمین
۸۶	۴. مجازات دزدان
۸۸	۵. بست نشینی
۹۰	گروههای اجتماعی
۹۰	۱. سادات
۹۲	۲. دراویش
۹۵	۳. لوطی ها
۹۸	۴. میرزاها
۱۰۱	۵. اطباء
۱۰۶	۶. بردگان
۱۰۷	۷. نوکران
۱۱۳	مداخل
۱۱۴	مرد ایرانی
۱۱۷	زن ایرانی
۱۲۸	ازدواج
۱۳۴	مرگ و موت

فصل سوم : خصوصیات فرهنگی

۱۳۸	مذاهب اسلامی
۱۳۹	۱. تشیع
۱۴۳	۲. فرقه های مذهبی
۱۴۶	مذاهب غیر اسلامی
۱۴۸	۱. یهودیان
۱۵۰	۲. مسیحیان
۱۵۲	۳. زردشتیان
۱۵۵	علما و روحانیون
۱۶۰	اعمال مذهبی
۱۶۰	۱. وضو و نماز
۱۶۲	۲. زکات
۱۶۳	۳. زیارت
۱۶۶	۴. روزه داری
۱۶۸	اعیاد
۱۶۸	۱. عید قربان

۱۷۰	۲. عید نوروز
۱۷۱	عزاداری ماه محرم
۱۷۷	تعلیم و تربیت
۱۸۴	هنر ایرانی

فصل چهارم : اقتصاد

۱۸۸	اقلیم ایران
۱۹۱	کشاورزی
۱۹۶	محصولات کشاورزی
۱۹۶	۱. گندم و برنج
۱۹۸	۲. پنبه
۱۹۸	۳. تریاک
۱۹۹	۴. تنباکو
۲۰۰	۵. ابریشم
۲۰۲	صنعت
۲۰۶	فرش
۲۰۷	منابع معدنی
۲۱۱	راههای ارتباطی
۲۱۱	۱. راه شوسه
۲۱۵	۲. راه آهن
۲۱۷	۳. راه دریایی
۲۱۸	بازار
۲۲۵	تجارت خارجی
۲۳۱	تجار
۲۳۸	اصناف
۲۴۱	دلالتان

فصل پنجم : خصوصیات اخلاقی و ویژگی های فردی

۲۴۶	تفاوت های مردم ایران با غربیان
۲۵۰	۱- دروغ گویی
۲۵۱	۲- مهمان نوازی
۲۵۵	۳- خرافه پرستی
۲۵۸	۴- میهن پرستی
۲۶۱	۵- انعام بخشی

۲۶۲	۶- شهوت پرستی
۲۶۶	۷- قسم
۲۶۷	۸- تعارفات
۲۶۹	۹- حرص و طمع
۲۷۰	۱۰- سستی و رخوت
۲۷۱	۱۱- ذوق و هنر
۲۷۳	۱۲- مذهب گرایی
۲۷۴	۱۳- تقدیرگرایی
۲۷۶	۱۴- بهداشت
۲۷۷	۱۵- خانواده
۲۷۸	۱۶- برخورد با خارجیان
۲۸۱	۱۷- خیالبافی
۲۸۱	۱۸- شجاعت
۲۸۲	۱۹- بدزبانی
۲۸۲	۲۰- تقلید
۲۸۳	۲۱- پنهان کاری
۲۸۴	نتیجه
۲۸۷	فهرست منابع و ماخذ
۲۹۲	پیوست

کلیات تحقیق:

مقدمه:

با نگاه به آثار ایرانشناسان غربی شاید این فکر به نظر آید که می‌توان با تمسک به آنها به منابعی دست اول و بی‌غرضانه برای بررسی وضعیت فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی ایران در قرن نوزدهم میلادی دست یافت. اما باید بدین نکته توجه داشت که این آثار با چه اهدافی به نگارش درآمده‌اند و اصولاً تحمل مشقات سفر به فرسنگ‌ها دورتر از وطن آن‌ها با امکانات حمل و نقلی آن دوران از چه روی بوده است. با این وجود آیا اکتفا به موضوع شناسایی محض در این رابطه اندکی ساده‌انگارانه نیست؟ بکارگیری این آثار در موسسات ایران شناسی برای اهداف سیاسی را می‌توان دلیلی بر اثبات این مدعا دانست که اهداف سودگرایی دول غربی در شکل‌گیری این آثار بی‌تاثیر نبوده‌اند. از این روی با دقت بیشتر در این آثار به مطالبی می‌رسیم که از واقعیت مردم ایران و فرهنگشان دور بوده و صحت گفتار سفرنامه نویسان را تایید نمی‌نماید. ما در این تحقیق سعی بر اثبات این موضوع داریم که چگونه ایرانشناسان غربی با تخریب فرهنگ بومی ایران و معرفی ایران به عنوان کشوری فقیر و عقب مانده سعی در معرفی خود به عنوان الگوی برتر دارند تا از این طریق بتوانند اندیشه‌ها و تفکرات خود را در ایران ترویج داده و خود را تنها منجی ایران معرفی کنند. اگرچه به اعتقاد ما، ایران با تمام نقاط قوت نقاط ضعف فراوانی هم داشته است همانگونه که کشورهای اروپایی و آسیایی چنین ضعفهایی را داشته‌اند ولی آنچه که سبب توجه ایرانشناسان به ایران شده است موقعیت استراتژیک و وجود ثروتهای طبیعی خدادادی از قبیل منابع معدنی، سواحل دریایی، آب و هوای چهارفصل و... بوده که همه‌ی این‌ها غریبها را به این فکر انداخته است که برای نفوذ هر چه بیشتر بر ایران برنامه‌ریزی نمایند.

پژوهش حاضر شامل پنج فصل می‌باشد که در آن به این موضوعات پرداخته شده است :

در فصل اول ابتدا به تعریف و انواع شرق شناسی پرداخته شده تا تاریخچه، ساختار و استراتژی آن راحت‌تر بیان گردد. سپس در ادامه ایران شناسی مورد بحث و بررسی قرار گرفته و دیدگاه ایران شناسان در رابطه با موقعیت استراتژیک کشور ایران در جهان آن روزتا حدودی بیان گردیده است. و در انتها نیز به حضور غربیان و خصوصاً فعالیت‌های میسیونرهای مذهبی در شهرهای مختلف ایران اشاره گردیده و اهداف ایشان از این نوع فعالیتها مورد بررسی واقع شده است.

فصل دوم به بیان خصوصیات و ویژگیهای اجتماعی جامعه ی ایران از دیدگاه ایران شناسان پرداخته است. ترکیب جمعیتی، گروههای اجتماعی و جایگاه زن و مرد ایرانی و دیگر مسائل اجتماعی از جمله مباحث این فصل می باشد. با توجه به اهمیت فراوان این مسائل در هر جامعه ای، غریبان با دقت نظر بسیار فراوان به آن توجه نموده اند و حتی از مسائل بسیار جزئی نیز غفلت نورزیده اند اما از آنجا که درک بسیاری از مسائل اجتماعی در جامعه ای مثل ایران برای ایشان مشکل بوده به اظهار نظرهای پرداخته اند که بسیار با واقعیت فاصله داشته است. همچنین در کنار این مسئله باید برخی غرض ورزی های آنان را که در راستای اهداف ایران شناسانه ی ایشان قرار داشته نیز مدنظر قرار داد .

با توجه به ارزش و اهمیت فراوان مسئله ی فرهنگ و مذهب در ایران، غریبان با نگاه ویژه ای به این مسائل پرداخته اند و در نوشته های همه ی ایشان به این موضوع فراوان پرداخته شده است. در فصل سوم فرهنگ و مذهب ایران از دیدگاه ایران شناسان مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به تفاوت فراوان فرهنگی میان جامعه ی ایران و جوامع غربی، بسیاری از رفتارها و اعمال ایرانیان که از فرهنگ و مذهب نشأت می گیرد برای غریبان عجیب و غیر قابل درک بوده است بطوریکه حتی موضع گیری- های مغرضانه ی ایشان در این مسائل در راستای اهداف ایران شناسانه شان نیز فراوان است. از این رو مطالب نوشته شده از سوی آنان را با دقت بیشتری باید مورد بررسی قرار داد .

بروز انقلاب صنعتی در قرن هیجدهم، کشورهای غربی را برای کسب سود بیشتر حریص تر نمود ، چراکه قدرت اقتصادی و سیاسی به عنوان دو مقوله ی به هم پیوسته سرآمدی در جهان را در پی داشت. از اینرو آنان برای دستیابی به این موقعیت گروهی از سیاحان را به سوی شرق رهسپار نمودند تا با بررسی موقعیت اقتصادی این کشورها، از جهت واردات و صادرات منابع و کالا، آنان را در رسیدن به سود بیشتر راهنمایی نمایند. ایران نیز با وجود داشتن موقعیت استراتژیک در منطقه توجه ویژه ی غرب را به خود جلب نمود، از اینرو در آثار همه ی ایران شناسان مسائل اقتصادی ایران تشریح گردیده، منابع، نیازها، راههای مواصلاتی و... مورد شناسایی دقیق قرار گرفته که در فصل چهارم به این مسائل پرداخته شده است .

در فصل پنجم به خصوصیات اخلاقی و ویژگیهای فردی ایرانیان از دیدگاه غریبان پرداخته شده است. مسئله ای که در این فصل باید به آن توجه ویژه نمود اینست که ایران شناسانی که از خصوصیات

اخلاقی و ویژگیهای فردی ایرانیان گفته‌اند اغلب از نسبت دادن صفات بد به مردم ایران ابایی نداشته‌اند و این صفات را در مورد تمام ایرانیان صادق دانسته‌اند. اما دو مسئله در این میان بسیار با اهمیت است اول اینکه آیا این ایران شناسان با تمام ایرانیان از نزدیک برخورد داشته‌اند که این صفات را عمومیت داده‌اند زیرا همانطور که می‌دانیم آنان تنها با گروه‌هایی از ایرانیان دیدار کرده‌اند. مسئله‌ی دوم نیز اینست که با مطالعه‌ی دقیق این مطالب اهداف مغرضانه‌ی این ایران شناسان مشخص گردیده که در راستای اهداف ایران شناسانه شان با نازل معرفی نمودن فرهنگ ایرانی، در پی یافتن جای پای محکمی برای خود در جهت متمدن نمودن مردم ایران برآمده‌اند.

بیان مسئله :

از قرن شانزدهم میلادی کشور های غربی رو به سوی شرق نمودند و جهت برقراری ارتباط با آنان ابراز تمایل نمودند در این زمان که صفوی ها در ایران بر روی کار بودند توجه ویژه ی غرب را جلب نموده بودند. فرستادگان دولت های غربی وارد کشور شده و با مردم و فرهنگی آشنا می شدند که برایشان تازگی داشت. مطالعات غربیان در باره ی ایران از این زمان آغاز گردید. بعدها تلاش نمودند تا مطالعات خود در رابطه با ایران، مردم، آداب و رسوم و فرهنگش را در قالب موسساتی بصورت مدونی شکل دهند تا به صورت عملی مورد بهره برداری سیاسی قرار گیرد این امر در موسسات شرق شناسی که سپس به ایران شناسی تغییر نام داد صورت می گرفت. واژه‌ی ایران و ایران شناسی را از چندین منظر می توان به نظاره نشست؛ جغرافیایی، ایدئولوژیک، سیاسی، دانشگاهی و ... اما آنچه در این مفهوم مدنظر می باشد سبک تفکر ویژه‌ای است که در دیدگاه یک ایران شناس، ایران را از غرب به طور بنیادی جدا می‌کند و به تهیه و تدوین زنجیره‌ای از توجهات حساب شده در مورد ایران اقدام می‌نماید. در واقع ایران شناسی عبارت است از اراده و نیت خاصی که به درک و شناخت ایران برنمی‌گردد و به قول ادوارد سعید در مورد شرق شناسی سیری که به غرب اجازه می‌دهد تا به شرقی که خود ساخته و پرداخته حکومت نماید. ایران شناسی به عنوان بخشی از مطالعات شرقی از این مقوله جدا نیست. این دیدگاه غربیانی را که از زمان صفویه علاقه‌مندیشان را به ایران نشان داده بودند بر آن داشت تا حکومت قاجارها را مقطع مناسبی جهت شناخت هرچه بیشتر این موقعیت استراتژیک ببینند. و از آن روی در کسوت دانشمند و متفکر و میسیونر مذهبی، تاجر، سرباز و... رو به این سرزمین نهادند تا به اهداف خویش جامه‌ی عمل بپوشانند. همانگونه که برخی از سفرنامه نویسان نیز

اذعان نموده بودند موقعیت استراتژیک ایران در جهان به گونه ای بوده سرمایه گذاری بر روی آن موفقیتی را برای ایشان در پی داشت که سود و ثروت فراوانی را در پی داشته است .

طرح سوال های اصلی تحقیق:

۱-نگاه ایران شناسان و سیاحان غرب در دوره ی محمدشاه و ناصرالدین شاه نسبت به مسائل اجتماعی و فرهنگی ایران چگونه بود ؟

۲-عناصر و مؤلفه های اصلی این دیدگاه در کدامین فرهنگ ریشه دارد؟

۳-چرا از نظر غربیان ایران و فرهنگ ایرانی نازل و عقب مانده محسوب می شد؟

فرضیه های اصلی تحقیق :

۱- نگاه ایران شناسان و سیاحان غربی به ایران ریشه در اندیشه های عصر روشنگری داشت که برای غرب تاریخی رو به اعتلا تصور می کردند و شرق از جمله ایران را جوامعی عقب مانده تلقی مینمودند که با پذیرش معیارهای فرهنگ و تمدن غرب به رشد و بالندگی دست خواهد یافت .از اینرو با معرفی خود به عنوان الگوی برتر در جهان سعی داشت کشورهای دیگر را به خود متمایل نمایند و با دور نمودن آنان از فرهنگ های چند صد ساله ی خود ، فرهنگ جدید خود را در میان آنان ترویج دهد ، زیرا در این صورت سلطه بر جهان آسانتر می گردید.

۲- این اندیشه ها بنیاد استعمار غرب را تشکیل می داد و نوع رویکرد آنها را در ارتباط با ایران رقم می زد. ترویج عقب ماندگی جوامع شرقی در طول زمان سبب پذیرش آن از سوی برخی از شرقیان می گردید. از سوی دیگر پیشرفتهای اقتصادی غرب به این امر دامن می زد، از اینرو همانگونه که در ایران به نمونه هایی از آن برخورد می کنیم، عده ای از روشنفکران به این تفکر دست یافتند که برای پیشرفت کشور نیز باید فرهنگ بومی را به دور افکند و از غربیان پیروی نمود. گسترش این عقاید در کشورها سبب گرایش بیشتر جوامع به غربیان می گردید و بنابراین مقابله با آنان در شرق کمتر می شد و نفوذ در این کشورها برای اهداف استعماری آسانتر می گردید.

۳- غربیان فرهنگ کشورهای دیگر را نازل و عقب مانده معرفی می کردند در حالیکه شاید این فرهنگ ها قدمتی چند صدساله و حتی در مواقعی چند هزار ساله داشته باشند. علت این امر را می توان در این دانست که زمانی که جوامع با اعتقاد راسخ نسبت به آداب و سنن خویش پایبند باشند نسبت به پذیرش فرهنگ دیگر کشورها که بر آنان تحمیل می گردد روی خوش نشان نمی دهند. بدین جهت بود که غرب با تمسک به پیشرفت اقتصادی خود دیگر کشورها را دعوت به تبعیت از فرهنگ خود نمود چرا که می دانست، فرهنگی همچون فرهنگ دینی ملت ایران تسلط هیچ کشوری خصوصاً یک کشور غیر مسلمان را به هیچ روی نخواهد پذیرفت. از اینرو تنها در این صورت بود که مردم از آداب و سنن خویش روی گردان شده و به آنان متوسل می شدند .

سوابق پژوهشی موضوع :

تا کنون هیچ پژوهش منظمی در مورد «ایران از نگاه غربیان در دوره ی محمد شاه و عصر ناصری (۱۳۱۳ ق - ۱۲۵۰ ق)» انجام نشده است.

بیان روش و مراحل انجام کار تحقیق:

روش تحقیق در این موضوع توصیفی و تحلیلی و به شیوه ی کتابخانه ای می باشد. تحقیق در این موضوع ابتدا با تنظیم طرح اولیه و سپس شناسایی منابع و ماخذ آغاز می شود. پس از این مرحله نوبت به جمع آوری اطلاعات «فیش برداری» می رسد، و سپس به طبقه بندی اطلاعات گردآوری شده طبق طرح اولیه ی پرداخته خواهد شد، و در پایان به تدوین و نوشتن پژوهش مورد نظر پرداخته خواهد شد .

نتایج علمی قابل پیش بینی از تحقیق :

این تحقیق علل و عوامل تحرکات سیاسی غرب در ارتباط با ایران را روشن ساخته و نشان می دهد که تحقیقات ایران شناسی به مثابه ی جزئی از شرق شناسی ریشه در نوعی نگاه استعماری به جوامع آسیایی و از جمله ایران داشته است.

معرفی منابع :

۱- شرق شناسی، تألیف: ادوارد سعید، ترجمه‌ی: عبدالرحیم گواهی:

این کتاب دیدگاه غربیان را به کشورهای آسیایی و آفریقایی بیان می‌دارد، دیدگاهی که از چند قرن پیش توسط عده‌ای از مستشرقین شکل گرفته و تاکنون راهگشای اخلاف ایشان بوده است. با وجود ساختگی بودن بسیاری از ویژگی‌هایی که به شرقیان نسبت داده شده است، بدلیل تکرار مداومشان در اذهان نسلها نهادینه گشته و در تصمیمات جهانی دخیل بوده است. از مطالب این کتاب در فصل اول استفاده گردیده همچنانکه در دیگر فصول نیز راهنمای کار بوده است.

۲- ایران و ایرانیان عصر ناصرالدین شاه، تألیف: اس. جی. دیبلو. بنجامین، ترجمه‌ی محمد حسین کردبچه:

نویسنده به عنوان نخستین سفیر آمریکا در ایران از سال ۱۸۸۲ به مدت دو سال و اندی در ایران حضور داشته و به ثبت دیدگاههای خود در رابطه با ایران و مردمش پرداخته است. وی با وجود انتقاداتش از روس و انگلیس نسبت به روند استعماری شان در قبال ایران، در نگارش کتابش گاهی به ایراد مطالبی پرداخته که با واقعیات ایران مطابقت ندارد. با توجه به گستردگی موضوع پایان نامه از تمام بخش های این کتاب در فصول دوم تا پنجم استفاده گردیده است.

۳- ایران و ایرانیان (ایران، سرزمین و مردم آن)، تألیف: یاکوب ادوارد پولاک، ترجمه‌ی: کیکاووس جهانداری :

پولاک با اقامت چندین سالانه‌ی خود در ایران، که پنج سالش را به عنوان طبیب مخصوص ناصرالدین شاه در دربار حضور داشته، به مطالعه‌ی جنبه های مختلف زندگی مردم ایران پرداخته است. برخی از مطالب کتاب وی صفات و ویژگی‌های مردم آن دوران را به درستی به تصویر کشیده است، اما بخشی دیگر را در قالبی به نگارش درآورده از حقیقت مردم ایران بسیار دور است. از قسمتهای مختلف این کتاب با توجه به موضوع در فصول دوم تا پنجم استفاده گردیده است .

۴- ایران و قضیه‌ی ایران، تألیف: جرج . ن. کرزن، ترجمه‌ی وحید مازندرانی :

نویسنده که با دیدگاه کاملاً سیاسی به نگارش کتاب پرداخته، در چندین صفحه اهداف استعماری خود را از حضور در ایران به صورت روشن بیان داشته و در راستای حفظ هندوستان بر تسلط هرچه

بیشتر بر ایران تاکید ورزیده است. واضح است که در ثبت مطالب کتاب دو جلدی خویش، از جهت-گیری‌های سوء نسبت به مردم ایران دور نبوده و همچون دیگر هم مسلکان خویش اهداف ایران شناسانه‌ی خود را در جای جای کتاب بر هر چیزی ترجیح داده است. از مطالب هر دو جلد این کتاب در تمام فصول پایان نامه استفاده شده است.

۵- از خراسان تا بختیاری، تألیف: هانری رنه دالمانی، ترجمه‌ی غلامرضا سمیعی:

نویسنده در سفری که به ایران داشته به مطالعه‌ی ایران و مردمش پرداخته و در کتاب دو جلدی‌اش از اطلاعاتی که از دیگر نویسندگان گرفته بهره‌مند شده است. این کتاب نیز همچون دیگر کتابهای حوزه‌ی ایران شناسی حاوی مطالبی است که با واقعیات مردم ایران مطابقت ندارد که می‌تواند ناشی از ناآشنایی با فرهنگ ایرانی و بی‌اطلاعی و یا غرض‌ورزی باشد. با توجه به موضوع‌بندی پایان نامه، از کلیه‌ی فصول کتاب بهره گرفته شده است.

۶- سفری به دربار سلطان صاحبقران، تألیف: هینریش کارل بروگش، ترجمه‌ی محمد حسین کردبچه:

کتاب شامل شرح مسافرت اعضای سفارت آلمان از همدان به جنوب و سپس بازگشت به تهران است. آقای سفیر مطالب کتابش را تا سفر به شمال ادامه داده و در زمان خروج از ایران به اتمام می‌رساند. نویسنده معتقد است مطالب نگارش شده استنباط‌های خود اوست و تحت تاثیر آثار دیگر ایران شناسان قرار نگرفته است. اما در جایی دیگر از هماهنگی مطالب با دیگران همچون گوینو و شاردن و لیدی شل سخن می‌گوید. کلیه‌ی فصول کتاب با توجه به موضوع پایان نامه مورد استفاده واقع شده است.

۷- یکسال در میان ایرانیان، تألیف: ادوارد بروان، ترجمه‌ی ذبیح اله منصوری:

نویسنده سفر یکساله‌ی خود را به ایران را از روی علاقه به ایران، شعر و ادبش عنوان داشته است که سبب گشته رنج دوری و سختی راه را تحمل نماید. این کتاب حاوی اطلاعاتی در رابطه با مردمی است که در مسیر سفر بروان از عثمانی تا کرمان است. با اینکه نویسنده سعی خود را بر آن داشته که خود را بدور از اهداف ایران شناسانه نشان دهد و با دیدی باز از مردم ایران سخن گوید اما کتاب وی

در راستای این اهداف مورد استفاده قرار گرفته است. از تمامی فصول کتاب در فصول دوم تا پنجم پایان نامه استفاده شده است.

۸- جستارهایی از تاریخ اجتماعی ایران در عصر قاجار، تألیف: ویلم فلور، ترجمه‌ی ابوالقاسم سری:

نویسنده در این کتاب به گردآوری آراء و نظرات جهانگردان سده‌های شانزده تا بیستم میلادی در رابطه با اوضاع اجتماعی ایران با تکیه بر وضعیت اصناف و تجار پرداخته است. کتاب بیشتر از قرن هیجده و نوزدهم گفته و اطلاعات بیشتری از این دو سده ارائه می‌دهد. از مطالب جلد دوم کتاب در رابطه با اوضاع اقتصادی ایران در سده ی نوزدهم استفاده گردیده که بیشتر در فصل چهارم پژوهش بکار رفته است .

۹- تاریخ ایران دوره‌ی قاجاریه، تألیف: گرنٹ واتسن، ترجمه‌ی غ. وحید مازندرانی :

این کتاب که به انقراض صفویه تا حکومت ناصر الدین شاه پرداخته در پانزده فصل تدوین گشته است. واتسن در بیان روحیات مردم ایران، یکسره به بدگویی از ایشان پرداخته است گویی مردم ایران از هیچ خصلت نیکویی برخوردار نیستند . از تمامی فصول کتاب در فصول دوم تا پنجم پایان نامه استفاده گردیده است.

۱۰ - سفرنامه‌ی فققاز و ایران، تألیف: ارنست اورسل، ترجمه‌ی: علی اصغر سعیدی :

نویسنده در سفری کوتاه به حوزه‌ی شمالی ایران، از خصوصیات و آداب و رسوم مردم این مناطق سخن گفته است که در سفرنامه‌ای کوتاه گردآوری شده است. با توجه به حجم کم سفرنامه نسبت به دیگر سفرنامه‌ها اطلاعات کمتری را ارائه می‌دهد. از فصول شانزدهم و هفدهم در پایان نامه استفاده گردیده است .

۱۱ - تاریخ معاصر ایران از تاسیس تا انقراض سلسله‌ی قاجاریه، تألیف: پیتر آوری، ترجمه‌ی محمد رفیعی مهرآبادی :

نویسنده‌ی کتاب استاد ایران‌شناس دانشگاه کمبریج بوده که چند سالی را در ایران حضور داشته است. وی جدای از آشنایی با زبان و ادبیات فارسی و عربی با برخی از رجال و شخصیت‌های ایرانی

محشور بوده و بخشی از مطالب کتابش را به توصیف آنان اختصاص داده است. از مطالب مربوط به حوزه‌ی اجتماعی و فرهنگی این کتاب در پژوهش استفاده گردیده است .

۱۲- نخستین رویارویی‌های اندیشه‌گران ایرانی با دو رویه‌ی تمدن بورژوازی غرب، تألیف: عبدالهادی حائری:

این کتاب به رویه‌ی استعمارگرانه‌ی غربیان در کشورهای شرقی، خصوصاً ایران پرداخته و روند استعمارگری و دیدگاه و برخورد ایرانیان (روشنفکران و روحانیون و حکومت) را در قبال این قضیه مورد واکاوی قرار داده است. حائری به روند این امر تا زمان فتحعلی شاه پرداخته است. از این روی از فصول اول تا سوم و فصل ششم به صورت راهنمای راه در فصل اول پژوهش استفاده گردیده است.

در پایان لازم می‌دانم از زحمات فراوان استاد بزرگوار جناب آقای دکتر آبادیان تشکر نمایم که در تمامی مراحل کار پایان نامه راهنمای بنده بودند. همچنین باید از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر محمدی سپاسگزاری نمایم که در این کار پژوهشی به عنوان استاد مشاور یاریگر بنده بودند. ضمن تقدیم سپاسگزاری فراوان خدمت اعضای محترم هیئت علمی گروه تاریخ دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) بر خود لازم می‌دانم از زحمات چندین سالانه‌ی ایشان تشکر نمایم. همچنین تشکر فراوانم را تقدیم همسر بزرگوارم می‌نمایم که در تمام مراحل تدوین پژوهش حاضر یار و یاورم بودند و از هیچ کوششی در این مسیر دریغ نمودند. سرانجام خدمت کلیه‌ی دوستانی که همراهیشان یاریگر بود سپاس فراوان دارم.

فصل اول

شرق شناسی در ایران

شناخت و تعریف شرق بر مبنای غرب کاری بوده که شرق شناسان در پی آن بوده‌اند و می‌توان گفت که در قرن نوزده میلادی تعریفی جز این برای شرق شناسی متصور نبوده است. اما آیا می‌توان از چنین تعریفی انتظار شناختی دقیق و غیر جانبدارانه داشت؟ حتی آنگاه که سیاحان وارد کشوری از مشرق زمین می‌شدند تا از نزدیک به بررسی خلق و خوی مردم آن پردازند با چنین پشتوانه‌ی فکری بدین کار اقدام می‌نمودند و از اصول کلی امورکشور تاجزئی‌ترین خصوصیات اخلاقی مردم این دیار در راستای اهداف بزرگ شرق شناسانه مورد بررسی قرار می‌گرفته است.

تعریف شرق شناسی:

نگاه و اندیشه‌ی غربیان در تمام طول تاریخ همواره متوجه شرق و شرقیان بوده است و در نتیجه‌ی این توجهات بوده که شرق شناسی شکل گرفته است.